

פרופ' שמואל סמבורסקי

מקיניגסברג לירושלים

על-פי ראיון עם פרופ' שמואל סמבורסקי ששודר בקול ישראל בינואר 1989

ראיינה: יעל בן-יהודה

נולדתי בשנת 1900 בקניגסברג (או גרמניה, היום קלינגרד, ברית-המועצות). אבי היה ציוני, והבית היה בית מסורתי, מסותן על ידי הציונות, וכך גם אני הייתי ציוני ושמרתי במידת מה על המסורת ועל קיום המצוות. אבי היה משוכנע שמדינה יהודית אמנם תקום, ולכן החליט לדבר אתי עברית מרגע שהתחלתי לדבר גרמנית. הוא רצה שאגדל כיהודי וכתושב גרמניה, ושאל לזעזעו של אחד העם בנושא זה. מכתב התשובה של אחד העם נדפס על נייר מערכת "השילוח" באודסה בשנת 1901, והוא שמר עמי. וכך כתב אחד העם:

מערכת "השילוח"

אודסה, י"ג תמוז 1901.30.6.

מר מ.ל. סמבורסקי

קניגסברג

אדוני הנכבד,

בירוחם האזרונים הייתי טרוד יותר מן הרגיל וגם לא הייתי בביתי איזה שבועות. מפני זה לא יכלתי לשמור מנהגי: לענות בהקדם לכל דורשי, והמון מכתבים, ובתוכם גם שלך, היו מונחים באמתחתי ומחכים עד שאפנה. עתה רוח לי מעט, והנני בוח להשיבך על מכתבך, אך בקצור, כי להארץ אין לי פנאי. ליתן עצות מרוחק בענין החנוך - קשה מאד, אבל אספר לך איך אני נוהג בעצמי, ואוסף מראש, שאין לי סבה להתחרם על מנהגי, כי לעיץ עלה יפה.

בת נולדה לי לפני הרבה שנים, בתויתי יושב עוד בעיר קטנה, והחלטתי לבלי לפרוש מן הצבור ונתתי לה לדבר ורגונית ככל המון בני ישראל אשר סביבותי, מפני שיראתי, שהבדל הלשון יצמיח בלבה איזה הכרה בלתי ברורה, כי נבדלת היא משאר עמה, ואני הפצתי שמיום שתתהיל הכרתה להתפתח תדע ותרגיש, כי היא חלק מן הכלל. אורי כן למדה לשון המדינה, ובינתיים התישבת בה, ונכנסה אל הגימנוזיום וגמרה למדינה בהצטיינות, ועתה היא מדברת וכותבת רוטית, לפחות, ככל שאר בנות גילה שנתגדלו מילדותן על השפה הזאת, ולא ניכר בה שום רושם ממה שהיה הורגן לפני שפתה המדוברת. ופה נולד לי בן, והוא מדבר רוטית מראשית ילדותו, מפני שפה מדברים בשפה זו גם בית ישראל מאותה המפלגה שאני נחשב עליה, באופן שהילד אינו מרגיש, כי מדבר הוא בשפה זרה לבני עמו, אחר כי גם כל בני גילי העברים מדברים בשפה זו. - הנער הזה הוא עתה בן אחת עשרה ועדיין לא נתתי לבית-הספר, מפני אותו הסעם שכתבת במכתבך, וחושב אני לבלי לתת לביה"ס עד יהיה לפחות בן י"ד, הוא לומד בבית עם מורים מיוחדים עברית ושאר הלמודים, וזה שתי שנים שהוא עוסק על הבחינה בכל שנה בגימנוזיום ומקבל תעודה, ביחד עם התלמידים הלומדים שם. והנני מקוה שלא יהיה נופל מאלו בידיעות הכלליות ועם זה ידע ידיעה הגונה לשון עברית וספרותה וינצל מן הרושם הרע שעושה הגימנוזיום על התלמידים העברים. - במצות אינני מתנכח. ביחי מתנהג בכשרות ואני שומר מנהגים ידועים, כיהודי ימי שבת ומועד ואע"פ שאינני נזהר מכל מה שנחשב ל"מלאכה" על פי הדיון, ובכך למד הנער מאליו לקדש את השבת ולכבד איזו ממנתה הדת, אבל אני איני מכריחהו לזה. - כמרוצה לי, אדוני, שבכל האמור יש תשובה לכל שאלותיך. והנני אומר שלום לך ברגשי כבוד.

(-)

החל בגיל שמונה או תשע קיבלתי שיעורים פרטיים בתנ"ך ועברית. המורים היו בחורים יהודים רוסיים, שלמדו באוניברסיטה של קניגסברג, ביניהם יצחק וולקנסקי, שלמד הקלאות, ויוסף בארון (אחיה של דבורה בארון-ארונובין), שהיה סטודנט לרפואה.

בסוף מלחמת העולם הראשונה הודמן לקניגסברג שיי עננו, ואבי התיידד איתו. אני, אז נער בן 17, הראיתי לו את בית-הקברות היהודי ואת קברו של אברהם מאמר, שאבי דאג לשימרו. לזכר יום החמישים למותו של מאמר שחל ב-1917 מרסם אבי מדיעות בעיתונות הגרמנית-היהודית, וביקש לאסוף כספים לשיפוץ קברו של מאמר. כשהראיתי לעננו את הקבר, הוא אמר לי במאטוס: "והו סופר גדול, קרא בו בני, קרא בו". הזכרתי לו מלים אלה כעבור כחמישים שנה, כשקיבל את פרס נובל לספרות, ואז אמר עננו: "מאמר אף פעם לא קראתי אותו".

לאחר שעמדתי בבחינות הבגרות ב-1917, התחלתי ללמוד באוניברסיטאות קניגסברג וברלין חליפות. בשנת 1923 קיבלתי תואר דוקטור, ובינואר 1924 עליתי ארצה, וסאז אני נר בירושלים.

בשנים 1924-1929 נרתי בבית ערבי ברחוב הנביאים בסביבה ערבית. הרבה יהודים נרו או בסביבת שכונת החבשים, ביניהם גרשם שולם והוגו ברנמן. בשנת 1926 העתיק "קרן היסוד" את משכנו לירושלים, ואז עברו לסביבה גם רבים מפקידי, ביניהם צבי ורחל שוורץ ובנותיהם רות וראומה, ליאו הרמן, רוברט וולטש.

כשעליתי ארצה קיבלתי קצת כסף מוזמן מאבי. למזלי, שבוע לאחר שהגעתי לירושלים נתמנו משרות של מורה למתימטיקה בבית המדרש למורים של דוד ילין בוכרון-משה ובמנטסיה העברית בשכונת הבוכרים, ומייד התחלתי לעבוד. כמובן, המשכורת שולמה באיחור של חצי שנה, כי המצב הכספי של ההסתדרות הציונית היה גרוע. אנשים שילמו לתצויות הסכולת בהתחייבות על פיתקאות, ובעלי תצויות הסכולת היו מרוצים מכך שאנשים התקשרו באופן כזה לתצויות הסכולת שלהם.

באפריל 1925, לאחר שכבר שהיתי כמעט שנה וחצי בירושלים, נפתרה רשמית האוניברסיטה העברית על הר הצופים בנוכחותו של לורד בלפור. כמה אלפי אנשים חוו באירוע היסטורי זה באמפייתאטרון המשקיף על הרי שואב.

באוניברסיטה כבר היו או מכתים למדעי היהדות ולכימיה אורנית. ב-1926 התחלתי להרצות באוניברסיטה. לימדתי פיסיקה את האסיסטנטים של ראש המכון לכימיה, ונהנתי לעלות אל הר הצופים בחברת מרכוס ריינר, שהיה מהנדס ואחד המייסדים של תורת הראיולוגיה.

ביאליק, שיוציא לאור ספרי מופת מספרות העולם בעברית. הוא אמר לי, שיש גם ספרי מופת במדעי הטבע, ואני השבתי שספרי המופת במדעי הטבע הם טכניים, ורק מומחים יכולים להבינם. הוא הציע שאתרגם ממאמריהם של מדענים מתקופות שונות פרקים השווים לכל נפש. וכך התחלתי גם בתרגומים מיוצגות לעברית בבעיות מדעי הפיזיקה ביוון העתיקה בוסן הקלאסי, בתקופה ההלניסטית ובעת העתיקה המאוחרת. כתבתי גם שירים. היו אלה שירים סאטיריים בטרמינית. הקראתי אותם בין השאר במועדון של כמה אנשי רוח, שנמשכו בשנים 1935 עד 1946 מעם כשבוע, ביניהם גרשם שולם ויעקב פולוצקי. גרשם שולם בעזרת גרשון שוקן הוציא לאור את קובץ שירי לכבוד יום הולדתי הששים. אחי הוא המלחין דניאל סמבורסקי מתל-אביב, שנפטר לפני 10 שנים. הוא הלחין הרבה שירים שהיו פופולריים בארץ החל בשנות השלושים. הוא נהג לערוך בתל-אביב ערבי שירה בציבור. אני אתבתי מסיקה, אך רק כמאזין.

רייט שיכנע אותי שיש צורך להתקרב לערבים ולהצטרף ליברית שלומי, תנועה שייסד אז ארתור רופין בשנת 1926. אגב, רופין היה במשך שנים מספר תלמידי לשפה העברית. כוונתי של רופין היתה לחקור באופן תיאורטי את הבעיה של מדינת דו-לאומית. אבל לנו, הצעירים, היו שאיפות פוליטיות, ואו הפך הרצון לאגודה התומכת במדינה דו-לאומית של יהודים וערבים. בשנת 1929, אחרי פרץ המהומות בחברון, שבתן נהרגו עשרות יהודים, אנתוני, אנשי יברית שלומי, נסעו מירושלים לתל אביב, כדי להיפגש עם חברי הוועד הפועל של ההסתדרות, ביניהם דוד בן-גוריון, ברל כצנלסון, יוסף שפרינצק ואחרים. הוועד הפועל של ההסתדרות העובדים שכן בביית האדום ברחוב הירקון בתל-אביב. מצדנו השתתפו בפגישה רופין, שולם, כצנלסון ואני. הייתי אז צעיר בן 29, וסענתי בלחה שאיננו זקוקים למדינה, אלא זקוקים לגידול מתמיד של היהודים בארץ, איננו זקוקים לרוב, אלא לרבים. בן-גוריון הפסיק אותי, ושאל י כמה עלית להיתוותי היינו אז 180,000 יהודים. עיתוי לו, שאם נהיה 400,000 מישומרא דשומרא זה יהיה טוב ובן-גוריון אמר לי: יאיך אתה מנו לעקוט במספר כזה? כעבור עשר שנים נבגטנו בירושלים והוא אמר לי: ייסמבורסקי, עכשיו יש כבר 400,000. להפסיק? וכעבור עוד עשר שנים, בראשית 1949, בימי מלחמת השחרור, באתי לפגוש את בן-גוריון בתל-אביב כדי לומר לו שכדאי לייסד מועצה-מדעית שבאמצעותה תתמודד הממשלה במחקר המדעי במדינה. בן-גוריון לא היסס להעיר לי: ייהנה עכשיו אנחנו כבר מעמיתים 400,000. כשהראיתי לו את התוכנית של המועצה המדעית, הוא תמך בהקמתה, ושאלנו: אתה רוצה להיות מנהלו השבתי, אני רוצה, אבל אתה לא תיקח אותי, הלא אני איש יברית שלומי. בן-גוריון השיב: אין כל קשר שהוא בין פוליטיקה ומדע, אני ממנה אותך למנהל. ואמנם הייתי מנהל המועצה המדעית במשך שבע שנים. לפני נטייתו והיטוהי הייתי הרמטיסט, אך התחלתי את דרכי כפיסיקאי, מפני שחשבתי שפיסיקה או הגדסאות תועיל לבניין הארץ. אבל כבר בשנות החמישים עברתי להיסטוריה של הפיסיקה ולפילוסופיה של המדע, וזה הפך אחי כך למקצועי העיקר. עסקתי גם הרבה בתרגומים. בן-גוריון אמר שאחד מהיתרונות המעטים של הצלות היא רב-הלשוניות של היהודים, והרב-לשוניות עלולה ללכת לאיבוד במדינה היהודית, ולכן הוא רצה להקים מוסד (אחר כך מוסד

